

19. Иконников А. В. Среда и образ времени // Декоративное искусство СССР. – 1974. – № 9. – С. 25–26.

УДК 711.4-122

ПЛАНУВАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ТА ПРОСТОРОВА ОРГАНІЗАЦІЯ ІСТОРИЧНОГО СЕРЕДОВИЩА

Сгоров Ю. І., кандидат архітектури, доцент

Тел.: 0984567929

Анотація. Розглянуто планувальний розвиток територій, проаналізовані етапи просторової організації та природно-культурна спадщина історичного середовища міських агломерацій. Сформульована стратегія спадкоємного розвитку містобудівних перетворень, запропонована концептуальна форма образно-художньої програми, рекомендована методика візуально-просторового аналізу природних та культурних ландшафтів. Конкретизовано поняття «національна туристична зона», розроблена класифікація презентаційної території міських агломерацій.

Ключові слова: середовище, міська агломерація, Уманщина, спадщина, охорона, туризм.

ПЛАНИРОВОЧНОЕ РАЗВИТИЕ И ПРОСТРАНСТВЕННАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ ИСТОРИЧЕСКОЙ СРЕДЫ

Егорov Ю. И. кандидат архитектуры, доцент

Тел.: 0984567929

Аннотация. Рассмотрено планировочное развитие территорий, проанализированы этапы пространственной организации и природно-культурное наследие исторической среды городских агломераций.

Сформулирована стратегия преемственного развития градостроительных преобразований, предложена концептуальная форма образно-художественной программы, рекомендована методика визуально-пространственного анализа природных и культурных ландшафтов.

Конкретизировано понятие «национальная туристическая зона», разработана классификация презентационной территории городских агломераций.

Ключевые слова: среда, городская агломерация, Уманщина, наследие, охрана, туризм.

PLANNING DEVELOPMENT AND SPATIAL ORGANIZATION HISTORICAL ENVIRONMENT

Yu. I. Yegorov, *Candidate of Architecture, Associate Professor*

Phone.: 0984567929

Annotation. The planning development of the territories is considered, the stages of spatial organization and the natural and cultural heritage of the historical environment of urban

agglomerations are analyzed. The strategy of successive development of town-planning transformations is formulated, the conceptual form of the figurative-artistic program is offered, the technique of visual-spatial analysis of natural and cultural landscapes is recommended. The concept of "national tourism zone" has been concretized, the classification of the presentation area of urban agglomerations has been developed.

Key words: environment, urban agglomeration, Uman'schina, heritage, protection, ourism.

Постановка проблеми. Законодавчо-нормативна база щодо збереження та розвитку об'єктів природної та культурної спадщини міських агломерацій перебуває на стадії активного реформування. Відсутність легітимної державної законодавчо-нормативної бази просторового устрою містобудівних систем погіршує потенційні можливості включення унікальних вітчизняних об'єктів в систему туристичного обслуговування держави. Невизначеність базових основ містобудівної діяльності в межах міських агломерацій, зокрема в питаннях збереження та охорони об'єктів культурної спадщини, призводить до значних архітектурно-містобудівних помилок.

Окремим аспектам проблеми містобудівного розвитку історичного середовища присвячено чимало наукових досліджень та міждисциплінарних праць. Важливими базовими документами для даного дослідження є фундаментальні праці у галузі архітектури та містобудування Ю. М. Білоконя, М. М. Дьоміна, Т. Ф. Панченко, В. О. Тимохіна. Дослідженням проблем збереження і охорони культурної спадщини присвячено наукові праці В. В. Вечерського, Ю. В. Івашко, О. А. Пламеніцької. Закономірності історичного розвитку Уманщини досліджували Т. П. Бевз, Ю. І. Бодров, О. П. Діденко. Композиційні основи містобудівного розвитку широко представлено у працях зарубіжних вчених М. Г. Бархіна, А. В. Іконнікова, К. Лінча.

Мета роботи. Обґрунтування стратегії планувального розвитку та просторової організації історичного середовища міських агломерацій на прикладі Уманщини.

Задачі роботи: сформулювати зміст архітектурно-образної характеристики Уманщини; удосконалити напрями охорони історичного середовища агломерації; запропонувати систему містобудівних перетворень туристичної інфраструктури Уманського краю.

Планувальний розвиток територій. Як показує практика, проблема розвитку агломераційних територій не втрачає своєї актуальності як у минулому столітті, так і в наш час, оскільки породжується головним чином взаємодією суспільства та природи. Офіційною українською наукою і законодавчо-нормативними документами поняттю «Уманщина» не надано чіткого визначення. Проте якщо є визначення, повинне бути явище. Ключовим питанням тут є соціально-правовий статус об'єкта, який у багатьох випадках визначає як функціональні, планувальні аспекти так і якість просторової організації середовища.

Етимологія самих термінів «Уманщина», «Пустиня Гумань» (Pustunia Humańska) відноситься до початку XVII ст., доби польської колонізації України. Уманська пустиня в документах вперше згадується у 1609 році, коли Річ Посполита послала своїх комісарів, щоб вони об'їхали ті землі і описали їх. Як відмічалось в ухвалі, старості Калиновському було пожалувано «на правах власності пустиню, що зветься Гумань», тобто Гуманню тоді називали не місто, а велику територію [2].

У 2006 р. під керівництвом Діденко О. П. були проведені археологічні дослідження значних об'єктів агломерації та визначено, що Уманщина – це традиційна етнографічна назва території з центром в місті Умані, яка охоплює адміністративні райони трьох областей: Черкаський, Вінницький, Кіровоградський. Назва «Уманщина» до сьогодні використовується на рівні таких визначень, як Буковина чи Волинь [4].

Краєзнавець Бевз Г. П. визначає, що територія Уманщини доходила до Жашкова, Бершаді, Торговиці, площа була набагато більшою від площі сучасного Уманського району (139,4 тис. га). Протягом кількох віків під цією назвою розуміли не тільки м. Умань, але усі землі, що були від неї віддалені на відстань до 60 кілометрів [2]. На думку К. Лінча: «Межі, або кордони – ці лінійні елементи оточення, які глядач не використовує у якості шляхів і не розглядає їх у цієї якості. Це межі між двома станами» [6]. Наявні джерела дали можливість науковцю Бодрову Ю. І. уточнити територію Уманщини середини XVII ст. і показати, що *межі* цієї агломерації відповідають *межам* колишньої адміністративної територіальної одиниці – Уманського полку часів Гетьманської держави (площа приблизно 899,1 тис. га) [3].

Етани просторового устрою. В середині XVII ст. на Уманщині утвердився полковий устрій. Білоцерківський, Паволоцький, Корсунський, Брацлавський, Уманський, Кропивнянський і Лисянський полки стали важливими адміністративно-територіальними та військовими одиницями і склали ядро Української козацької держави. У XVIII ст. тут розгорнувся гайдамацький рух проти соціального і національно-релігійного гніту. Своєї кульмінації Гайдамаччина досягла у 1768 році, в Умані, коли вибухнуло національно-визвольне повстання Коліївщина.

Геопросторове розміщення Уманщини в центрі України визначило й напрямок історичного розвитку краю. У декількох верстах південніше Умані протягом багатьох століть проходив Чорний шлях (Ногайський кордон), за яким були безкрайні простори Дикого степу. Шлях вів на Січ, на дніпропетровські переправи до причорноморських поселень, на Азов і Крим. Ще 25 віків тому Уманщина була центром скототських племен, від Ольвії сюди йшли Священні Шляхи.

На початку XIX ст. дороги по Уманщині розходились на Чигирин, Івангород, Ольвіополь, П'ятигора, Радомишль, Тульчин, Гайсин, Богуслав, Сашгород, Васильків. В процесі містобудівної еволюції в агломерації склався унікальний за ясністю та гостротою задуму транспортний каркас. Розрізняють міські агломерації моноцентричні (одне місто-ядро, у зоні впливу якого перебувають інші поселення) та поліцентричні (кілька взаємозв'язаних міст) [1]. До цього слід віднести поліцентричну радіально-планувальну структуру міжнародних національних автошляхів: північ–південь – Санкт-Петербург–Умань–Одеса; схід–захід – Дніпро–Умань–Львів–Берлін Рис. 1.

Природні ландшафти Уманщини включають такі компоненти: рельєф, водойма та рослинність, які утворюють взаємопов'язані та взаємообумовлені єдності, складають просторові, матеріальні та естетичні характеристики. Зручність рельєфу, наявність значної кількості річок, балок, рівнин, лісів, сприятливих природно-кліматичних умов та родючого ґрунту-чорнозему з прадавніх часів сприяють розвитку на цих територіях продуктивної сільськогосподарської діяльності, зростанню населення [5].

Буферні території водойм забезпечували захист природних об'єктів від шкідливих зовнішніх впливів. Екологічні коридори басейнів річок Уманщини формувалися ділянками природних ландшафтів своєї протяжної конфігурації, різної ширини та форми і з'єднують між собою сусідні регіони. До складових структурних елементів екомережі басейнів річок краю слід включати землі водного фонду України: водоохоронні зони, прибережно-захисні смуги та водно-болотні угіддя.

Примітка. Зміст архітектурно-образної характеристики Уманщини полягає в тому, що будучи фокусом громадського, культурного, адміністративного життя, перетином транснаціональних магістралей, географічним Центром простору держави, її середовище є інтегральним архітектурно-ландшафтним образом культури усієї України.

Рис. 1. Планувальна інтеграція поліцентричної радіальної структури Уманщини в культурний простір держави

Саме ландшафтні терени басейнів річок визначають унікальну просторову цілісність екосистеми агломерації, об'єднують мальовничі місцевості (каньйон р. Г. Тікич) та суворо обмежені природні зони (понижся р. Південний Буг), які мають видатну універсальну цінність з точки зору науки та естетики.

Водночас озеленені території Уманщини це життєве середовище, його стан, наявність численних природних пам'яток є головним чинником існування нації, включає культурні ландшафти – об'єкти сумісного творіння людини і природи, являють мистецьку значимість для нинішніх та майбутніх поколінь.

Культурне надбання Уманщини – це об'єкти, які синтезують собою «сумісне творіння людини і природи», ілюструють еволюцію «Уманської нації» та поселень на протязі століть. Природне та культурне надбання Уманщини на багатьох етапах свого поступу позначене яскравою своєрідністю, збагатило мистецьку скарбницю світового ландшафту та архітектури і становить невід'ємну частину культурних традицій, насичене видатними зразками взаємодії людини з оточенням.

Видатну універсальну цінність для сучасних та майбутніх поколінь являє собою Національний дендрологічний парк «Софіївка», який знаходиться в м. Умані, широко відомий за межами України, як одне з найвидатніших творень світового садово-паркового мистецтва кінця XVIII – першої половини XIX ст. Дендропарк «Софіївка» був побудований протягом 1796–1802 років польським магнатом С. Щ. Потоцьким, будівництвом парку керував польський військовий інженер Л. Мецель. Площа об'єкту становить 179,33 га.

Місто Умань можна вважати найбагатшим на історико-культурну спадщину у регіоні. Близько 20% пам'яток архітектури Черкаської області зосереджено в місті. Відповідно до Державного реєстру національно культурного надбання на території Умані знаходиться 153 пам'ятки архітектури, з них – три пам'ятки архітектури національного значення: національний дендропарк "Софіївка" НАН України, Костьол Успіння Богородиці, Торгові ряди та 31 пам'ятка архітектури місцевого значення 119 щойно виявлених пам'яток після відповідної фахової експертизи можуть бути внесені до Державного реєстру.

Державний історико-культурний заповідник «Батьківщина Т. Шевченка» у Звенигородському районі створено у 1992 р. на базі нерухомих пам'яток культурної спадщини і природи сіл Шевченкове, Моринці, Будище. Включає відтворені меморіальні садиби у Моринцях та літературно-меморіальний музей Т. Шевченка в с. Шевченковому (1939 р.). Заповідник охоплює 43 окремих території загальною площею 37,3 га, де розміщено 43 пам'ятки історії, культури і природи, ілюструє важливий етап в житті велетня національної культури Т. Г. Шевченка, пов'язаний з творами літератури та мистецтва, які мають видатне універсальне значення.

Охорона культурного надбання. Головну стратегію спадкоємного розвитку Уманщини слід сформулювати як «прерогативу збереження автентичності і цілісності об'єктів культурної спадщини та його контекстного оточення». Законодавчі і нормативно-правові заходи на національному та місцевих рівнях повинні забезпечити їх захист від послідовного розвитку господарської діяльності та можливих шкідливих впливів.

Рішення завдань охорони історичного середовища місць Уманщини пов'язано з вирішенням низки реконструктивних заходів, які передбачають створення багатопланових силуетів, чітке виявлення в забудові центру міста, формування висотного каркасу – системи доміант, відкритих перспектив.

З урахуванням означених чинників оптимізації охоронної діяльності на теренах Уманщини пропонується розробка «образної виразності історичного середовища». Визначена необхідність формування у концептуальній формі образно-художньої програми відродження культурного та природнього надбання.

У результаті аналізу стану об'єктів культурної спадщини агломерації, застосування методики візуально-просторового аналізу встановлено, що визначальним при формуванні композиції простору історичних ансамблів виступає співвідношення висоти оточуючої забудови до параметрів простору (площі, вулиці тощо). Застосування аналізу коридорів видимості з забезпеченням візуальної «дальності» ансамблів значно покращить художні якості середовища. Постала необхідність застосування традиційних для давньоруської

архітектури засобів забезпечення системи орієнтації в просторі: замикання вулиць архітектурними об'єктами; контрастність візуально-просторових картин при переході глядача із обмежених ділянок до відкритих просторів; обрамлення видових кадрів та окремих маршрутів (колонади, аркади, галереї).

Розвиток туризму. На основі проведеного детального аналізу стану використання туристичних об'єктів Уманщини у містах Умань, Біла Церква, Гайсин, Тальне та ін. виявлено, що проблеми управління цими територіями пов'язані з відсутністю необхідних передумов їх стабільного функціонування. Накопичений досвід наукових та проектних робіт показав необхідність послідовної і безперервної роботи на всіх стадіях і етапах проробок по Уманській агломерації стабільного науково-творчого колективу фахівців з цілісним баченням завдань розвитку туризму, а саме: необхідності юридично-правового забезпечення туристичної діяльності; створення ефективної державної підтримки і контролю; розробки планів управління щодо забезпечення позитивних перетворень.

В першу чергу це пов'язано з невизначеністю відповідної базової основи розвитку туризму в агломерації, зокрема не обґрунтовано та юридично не зафіксовано у відповідних документах статус конкретної території Уманщини як «національної туристичної зони» України, що суттєвим чином змінить вимоги до її використання. Організація архітектурно-містобудівної діяльності для розвитку туризму на території Уманщини, в центрі України вимагає юридично-правового забезпечення архітектурно-містобудівних основ її створення і використання. Зокрема, встановлення меж туристичної зони необхідно як для агломерації в цілому так і 20 населених місць з регламентацією архітектурно-містобудівних перетворень. Стосовно інших об'єктів складного типу (історичні центри, ландшафтні комплекси, православні храми тощо) доцільно застосування комплексу методів, включно з аналізом ландшафтів, візуального сприйняття об'єкту та комплексної оцінки стану середовища.

Важливою складовою цих регламентів є комплекс розв'язування проблем управління туристичним середовищем шляхом створення довгострокових планів або тур-планів. Сутність тур-плану на теренах Уманщини в центрі України полягає у розробці такої системи управління (первісний орган виконавча установа – партнерські сторони, тощо), яка створить гарантовані умови поступального руху в напрямі покращення якостей території туристичного огляду, належний рівень збереження об'єктів та ефективності управління. Структура тур-плану, яка узгоджується з міжнародними вимогами, повинна мати такі позиції: основні завдання та проблеми, характеристика існуючого стану, організація туристичної діяльності.

Висновки:

1. Зміст архітектурно-образної характеристики Уманщини полягає в тому, що будучи фокусом громадського, культурного, адміністративного життя, перетином транснаціональних магістралей, географічним Центром простору держави, її середовище є інтегральним архітектурно-ландшафтним образом культури усієї України.

2. Характер та особливості об'єктів культурної та природної спадщини Уманщини із визначених напрямів охорони історичного середовища обумовлює власні системи регламентації і правила, серед яких головні: висотність будівель, конфігурація покрівель, розміщення нових споруд по відношенню до простору, вибір масштабу і ритмо-симетричних рішень та колористики.

3. На основі аналізу та систематизації нормативно-правової бази, досвіду охорони культурної та природної спадщини Уманщини запропоновано поняття «національна туристична зона» середовища як презентаційної території з особливими вимогами щодо її містобудівного використання.

4. Розроблена класифікація просторової організації туристичної інфраструктури Уманщини: за функціональною специфікою (ландшафтного, архітектурного, просторового використання); за просторово-планувальними морфотипами (агломераційні, міські,

ансамблеві); за семантичними чинниками (релігійно-сакральні, художньо-архітектурні, культурно-просторові).

5. Сформульовані методи містобудівних перетворень туристичного середовища Уманщини: метод створення «просторово-планувального сценарію», метод забезпечення «візуально-кадрового сприйняття», метод застосування «спадкоємно-композиційного розвитку», метод відтворення «панорамно-міського фасаду».

6. Надано рекомендації щодо удосконалення охорони та управління об'єктами туристичного обслуговування Уманщини з розробленням тур-планів з включенням стадій: розробка концепцій, виготовлення документації, узгодження та експертиза.

7. Запропоновано структуру моделі-програми відродження архітектурно-ландшафтного середовища та організації системи туристичного огляду об'єктів культурно-природного надбання агломерації під назвою «Смарагдове намисто Уманщини».

ЛІТЕРАТУРА

1. Архітектура: короткий словник-довідник / Ю. М. Євреїнов, О. А. Пламяницька, В. В. Вечерський [та ін.]; за ред. А. Мардера. – Київ: Будівельник, 1995. – 334 с.
2. Бевз Г. П. Історія Уманщини / Г. П. Бевз. – К., 1997. – 103 с.
3. Бодров Ю. І. Історія Уманського козацького полку / Ю. І. Бодров. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2001. – 80 с.
4. Діденко О. П. Збірник археологічних пам'яток Уманщини / О. П. Діденко, В. А. Стефанович, Б. Д. Черномаз. – Умань, 2006 р. – 342 с.
5. Ксеневич М. Я. Українська архітектура: її визначальний контекст у просторі, часі, інформації. Основи українського архітектурознавства / М. Я. Ксеневич. – К.: «МП Леся», 2005. – 426 с.
6. Линч К. Образ города / К. Линч. – М.: Стройиздат, 1982. – 328 с.

УДК 72.01

КЛАСИФІКАЦІЯ КОРИСТУВАЧІВ АРХІТЕКТУРНО-ДИЗАЙНЕРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

Денисенко Ю. М., доцент, кандидат архітектури
Одеська державна академія будівництва та архітектури
Тел. +38(095)707-13-29

Анотація. В публікації, спираючись на трирівневу структуру побудови Всесвіту [1, 2] та на трирівневу класифікацію потреб людей [3, 4], виявляються основні принципи існування як окремих людей, так і певних груп людей, а також пропонується класифікація користувачів архітектурно-дизайнерської продукції згідно принципів їх існування. Показується вплив принципів існування людини, групи людей, суспільства як проектувальників, як замовників чи як користувачів на принципи формотворення архітектурних та дизайнерських об'єктів.

Ключові слова: архітектура, дизайн, закони Всесвіту, закономірності розвитку архітектури та дизайну, класифікація користувачів.